નામઃ- દુબે આશા ગોવિંદભાઈ

Roll No:- 149 Sem:- 6-T.Y.

Sub :- COC

Paper Name :- Banking and

Paper code :- MJ - BAF - 101

PRN NO :- COC 2025149

Name:- Dube Asha Govindbhai Dube Asha

Q - 2 વિશિષ્ટ પ્રકારના ગ્રાહકો વિશે વિસ્તૃત નોંધ લખો.

1. નાના ગ્રાહકો

નાના કોણ છે?

- ભારતમાં 18 વર્ષથી નાની ઉંમરની વ્યક્તિને કાયદા હેઠળ "નાના" (minor) કહેવામાં આવે છે (Indian Majority Act, 1875 અને Indian Contract Act, 1872ની કલમ 11 પ્રમાણે)
- નાના વ્યક્તિ પોતાના નામે કરાર કરી શકતા નથી, એટલે બેન્ક ખાતું પણ પોતાના નામે એકલા ચલાવી શકતા નથી.

નાનાનું બેન્ક ખાતું કેવી રીતે ખોલાય?

- ખાતું નાનાના નામે ખોલાય પણ એને તેના માતા-પિતા કે કોર્ટ દ્વારા નિમાયેલ ગાર્ડિયનની સાથે ખોલવું પડે.
- ખાતાનું નામ લખાય આ રીતે:
- "માસ્ટર રાહુલ શાહ (નાના) ગાર્ડિયન શ્રીમતી પર્વતીબેન શાહ"
- અથવા "મિસ કિર્ટી પટેલ [(minor) by father and Natural Guardian Shri Maheshbhai Patel"

- ૧૮ વર્ષ પૂરા થાય ત્યારે શું થાય?

- જ્યારે નાની વ્યક્તિ ૧૮ વર્ષની થાય છે.
- બેન્ક તેને પત્ર લખે છે કે "હવે તમે પુખ્ત થયા છો, નવું KYC કરાવો."
- નવી સહી આપવી પડે.
- જૂનું ખાતું બંધ કરીને નવું ખાતું ખોલવામાં આવે અથવા જૂનું ખાતું જ પુખ્ત ખાતામાં ફેરવાય.
- હવે ગાર્ડિયનની જરૂર નથી, બધું પોતે ચલાવી શકે.

- મહત્વના નિયમો

- નાના પોતે લોન લઈ શકતા નથી.
- નાના બીજાને લોન આપવાની ગેરંટી આપી શકતા નથી.
- નાના નોમિની તો બની શકે છે. પણ પૈસા ૧૮ વર્ષ પછી જ મળે.
- આ રીતે બેન્કો નાના ગ્રાહકોના હિતોનું રક્ષણ કરે છે અને કાયદાનું પણ પાલન કરે છે.

૮. અભણ (illiterate) ગ્રાહકો

અભણ વ્યક્તિ કોણ છે?

- જે વ્યક્તિ વાંચી-લખી શકતા નથી અને પોતાનું નામ પણ લખી શકતા નથી, તેને બેન્કિંગમાં

"IllIterate Person" કહેવામાં આવે છે. આવી વ્યક્તિ સહી કરવાને બદલે અંગૂઠાનો ટીપો (Thumb Impression) આપે છે.

અંગૂઠાનાં ટીપાના નિયમો (RBI અને બેન્કોના નિયમો)

- પુરુષ -> ડાબા હાથનો અંગૂઠો (Left Hand Thumb Impression - LTI)
- સ્ત્રી - જમણા હાથનો અંગૂઠો (Right Hand Thumb Impession - RTI)
- ટીપું લીધા પછી બેન્ક કર્મચારી લખે છે " Left Thumb Impression of shri Rambhai Patel" અથવા " Right Thumb Impression of smt. Kantaben Desai."

ખાતું ખોલવાની પ્રક્રિયા

- ફોટો જરૂરી (ખાતું ખોલવાના ફોર્મ પર અને (SS Card) પર)
- ઓછામાં ઓછા ૨ સાક્ષીઓ જરૂરી છે લખતા - વાંચતા હોય.
- વીડિયો KYC પણ કરાવી શકાય (હવે ઘણી બેન્કોમાં ફરજિયાત છે.)

3. અંધ (Blind) ગ્રાહક

- અભણ વ્યક્તિથી બિલકુલ અલગ – અંધ વ્યક્તિને બેન્કમાં સંપૂર્ણ સ્વતંત્ર ગ્રાહક માનવામાં આવે છે, કારણ કે.
- તે વાંચી- લખી શકે છે. (બ્રેઇલમાં)
- તે સહી કરી શકે છે. (પોતાની નિયમિત સહી)
- કાયદા હેઠળ તેની ક્ષમતા પૂર્ણ છે.
- RBI ની સ્પષ્ટ સૂચના છે: " અંધ વ્યક્તિઓ સ્વતંત્ર રીતે બેંક ખાતા ખોલવા અને ચલાવવા માટે સંપૂર્ણપણે સક્ષમ છે. [Blind Person are fully competent to open and operate ~~band~~ bank ~~accound~~ accounts Independently]

ખાતુ ખોલવાની પ્રક્રિયા

- સામાન્ય ગ્રાહક જેવું જ ફોર્મ ભરાય છે.
- સહી પોતે જ કરે છે (જેવી રોજ કરતા હોય)
- ફોટો અને KYC નોર્મલ
- જો વ્યક્તિ બ્રેઇલમાં લખી- વાંચી શકતી હોય તો બ્રેઇલમાં ફોર્મ પણ આપવામાં આવે છે.

ઉદા :-

55 વર્ષના શાંતાબેન (અંધ મહિલા) SBI માં FD કરાવે છે -> પોતે જ સહી કરે છે -> તેમની

પાસબુક જૅઈલમાં છપાવી આપવામાં આવે છે. (SBI ની વિશેષ સુવિધા) → વ્યાજ પૈસા તેમના ખાતામાં આવે છે, તેઓ ડેબિટ ATM માંથી ઉપાડે છે.

૫. પરણિત મહિલા ગ્રાહક

આજે પરણિત મહિલા 100 % સ્વાતંત્ર ગ્રાહક છે. તે પોતાના નામે ખાતું ખોલી શકે, ચલાવી શકે, લોન લઈ શકે, લોકર લઈ શકે - બધુ જ। પતિની પરવાનગી કે સહીની જરૂર નથી.

ખાતુ કેવી રીતે લખાય છે? (વિકલ્પો)

આજે ૯૦% મહિલાઓ પોતાના નામે જ ખાતું ખોલાવે છે.

ખાતાનું નામ લખવાની રીત	ઉદાહરણ	ક્યારે વપરાય છે.
- માત્ર પોતાના નામે	- Smt. Privanka R. shah	- સૌથી વધુ વપરાતુ
- પતિના નામ સાથે	- Smt. Privanka W/o Rajeshbhai shah	- ગામડે કે જૂની મહિલાઓ પસંદ કરે.
- મંગળસૂત્ર નામ	- Smt. Privanka Rajeshbhai shaw	- ગુજરાત - રાજસ્થાન માં લોકપ્રિય

- ઉદા:- બિઝનેસ વુમન રેખાબેન પોતાનો જ્વેલરી પાર્લર ચલાવે છે. HDFC માં કરંટ ખાતું + ₹20 લાખ ઓવરડ્રાફ્ટ લીધુ છે -> ખાતું નામ: Rekhaben M. Desai (Proprietor)
-> ચેકબુક, નેટ બેન્કિંગ, ક્રેડિટ કાર્ડ - બધુ પોતાના નામે

5. પાગલ / માનસિક અસ્વસ્થ ગ્રાહક
[Lunatic / Person of unsound mind]

- (ગુજરાતીમાં - સરળ અને સંપૂર્ણ સમજૂતી + ઉદાહરણો)
- 1. કાયદાકીય સ્થિતિ (ખૂબ મહત્વની)
- ભારતીય કરાર કાયદો કહે છે:-> જે વ્યક્તિ માનસિક રીતે સ્વસ્થ નથી અને વસ્તુની સમજ નથી, તે કરાર કરી શકતો નથી.
- 2. બેન્કને "જાણ" થાય તો શું થાય?
- જો બેન્કને ખબર પડે કે ગ્રાહક માનસિક રીતે અસ્વસ્થ છે, તો બેન્ક તરત જ ખાતું ફ્રીઝ (બંધ) કરી દે છે.
- ન તો જમા ન તો ઉપાડ.

6. જોઈન્ટ ખાતુ અને તેના ધારકો [Joint A/c]

જોઈન્ટ ખાતું શું છે?
- એક જ ખાતું જેમાં 2 કે તેથી વધુ વ્યક્તિઓનું નામ હોય અને તેઓ બધા માલિક હોય. સૌથી વધુ પતિ-પત્ની, માતા-પિતા-દીકરો, ભાઈ-ભાઈ, બિઝનેસ પાર્ટનર વચ્ચે થાય છે.

ઉદાહરણ

1. પતિ + પત્ની :- કોઈ એક મરી જાય તો બીજાને તરત પૈસા મળે.
2. બે ભાઈઓનો બિઝનેસ :- બંનેની સહી વગર કોઈ એક ન નીકળે.
3. દીકરી + પિતા (વિદેશ જતી દિકરી) દિકરી વિદેશમાં હોય તો પિતા ચલાવી શકે. Anyone or Survivor

7. પાર્ટનરશિપ ફર્મ [Partnership firm] ગ્રાહક

1. પાર્ટનરશિપ ફર્મ શું છે?
બે કે તેથી વધુ વ્યક્તિઓએ મળીને બિઝનેસ ચલાવવા માટે બનાવેલી સંસ્થા, ભારતમાં આ Indian Partenership Act, 1932 હેઠળ ચાલે છે.

2. બેન્ક ખાતું કેવી રીતે ખોલાય?

ખાતાનું નામ લખાય છે ફર્મના નામે અથવા

ઉદાહરણ
M/S. Shreeji Traders
M/S. Patel Brothers

ખાતુ ખોલવા માટે જરૂરી દસ્તાવેજો (ફરજિયાત)

દસ્તાવેજ	નોંધ

પાર્ટનરશિપ ડીડ — નોટરી કરાવેલી હોવી જોઈએ.

ફર્મનું PAN કાર્ડ — ફર્મના નામે જ હોવું જોઈએ.

GST સર્ટિફિકેટ

Shop Act / MSME / Udyam રજિસ્ટ્રેશન

બધા પાર્ટનરનું KYC (આધાર + પાન)

Authority Letter — કોણ ખાતુ ચલાવશે તે લખેલું હોવું જોઈએ.

ફર્મની રજિસ્ટર્ડ ઓફિસનો પુરાવો → લાઈટબિલ / રેન્ટ એગ્રીમેન્ટ

૪. હિન્દુ અવિભાજિત કુટુંબ (Hindu Undivided Family - HUF) ગ્રાહક

HUF શું છે?

- હિન્દુ, જૈન, શીખ અને બૌદ્ધ કુટુંબ માટે જ છે.
- એક અલગ "કાનૂની વ્યક્તિ" માનવામાં આવે છે.
- આમાં પૈતૃક મિલકત + કુટુંબની કમાણીનો ઉમેરો થાય છે.
- ટેક્સ રિટર્ન અલગ ભરાય છે, PAN અલગ હોય છે.

પ્ર-૨ આર. બી. આઈ. ની નાણાકીય નીતિ વિસ્તૃત રીતે સમજાવો.

પ્રસ્તાવના :

રિઝર્વ બેંક ઓફ ઈન્ડિયા (RBI) ભારતની કેન્દ્રીય બેંક છે, જે 1935 માં સ્થાપિત થયુ હતું. તેનું મુખ્ય કાર્ય ભારતની આર્થિક સ્થિરતા જાળવવાનું છે, જેમાં નાણાકીય નીતિ એક મહત્વપૂર્ણ ભાગ છે. નાણાકીય નીતિ દ્વારા RBI આર્થિક વૃદ્ધિ, મોંઘવારી, ના નિયંત્રણ, રોજગારી અને નાણાકીય ક્ષેત્રની સ્થિરતા પર અસર કરે છે, જે 2016 માં રચાયેલી છે અને તેમાં 6 સભ્યો હોય છે.

નાણાકીય નીતિ શું છે?

નાણાકીય નીતિ એ એક એવા સાધનોનો સમૂહ છે જેનો ઉપયોગ રાષ્ટ્રની મધ્યસ્થ બેંક દ્વારા એકંદર નાણાં પુરવઠાને નિયંત્રિત કરવા અને આર્થિક વિકાસ ને પ્રોત્સાહન આપવા માટે કરવામાં આવે છે.

નાણાકીય નીતિના પ્રકારો

નાણાકીય નીતિના ત્રણ પ્રકારો છે:

1. વિસ્તારવાદી નાણાકીય નીતિ
2. સંકોચવાદી નાણાકીય નીતિ
3. તટસ્થ નાણાકીય નીતિ

આ ત્રણે નાણાકીય નીતિઓના પ્રકારો દેશના આંતરિક અર્થતંત્ર ઉપર અને અન્ય દેશો સાથેના આર્થિક વેપાર ઉપર અલગ-અલગ અસરો ઉત્પન્ન કરે છે.

1. વિસ્તારવાદી નાણાકીય નીતિ

“પૈસા વધારો, વ્યાજ ઘટાડો, અર્થતંત્ર ચલાવો”

લક્ષણ	વર્ણન
ઉદ્દેશ્ય	આર્થિક વૃદ્ધિ વધારવી, બેરોજગારી ઘટાડવી, મંદી દૂર કરવી
સાધનોનો ઉપયોગ	• રિપો રેટ ઘટાડો • CRR / SLR ઘટાડો • OMO દ્વારા બોન્ડ્સ ખરીદી • રિવર્સ રિપો ઘટાડો
અસર	• લોન સસ્તી - રોકાણ • ખર્ચ વધે - ઉદ્યોગો ચાલે
જોખમ	મોંઘવારી વધી શકે

2. સંકોચવાદી નાણાકીય નીતિ

“પૈસા ઘટાડો, વ્યાજ વધારો, મોંઘવારી રોકો”

લક્ષણ	વર્ણન
ઉદ્દેશ	મોંઘવારી નિયંત્રણ, અર્થતંત્રને "ઓવરહીટ" થવાથી બચાવવું.
સાધનોનો ઉપયોગ	• રિપો રેટ વધારો • CRR / SLR વધારો • OMO દ્વારા બોન્ડ્સ વેચાણ • રિવર્સ રિપો વધારો
અસર	• લોન મોંઘી – ખર્ચ ઘટે • ક્રેડિટ ઘટે – માંગ ઘટે • મોંઘવારી
જોખમ	વૃદ્ધિ ધીમી પડી શકે

3. તટસ્થ નાણાકીય નીતિ

"સંતુલન જાળવો – ન વધારો, ન ઘટાડો"

લક્ષણ	વર્ણન
ઉદ્દેશ	મોંઘવારી અને વૃદ્ધિ વચ્ચે સંતુલન
સ્થિતિ	જ્યારે અર્થતંત્ર સ્થિર હોય
સાધનો	• રેટમાં કોઈ ફેરફાર નહીં • લિક્વિડિટી સ્થિર રાખવી • OMO / MSF નો મર્યાદિત ઉપયોગ
અસર	અર્થતંત્ર સ્થિર ગતિએ ચાલે.

નાણાકીય નીતિના મુખ્ય ઉદ્દેશ્યો

1. મોંઘવારી નિયંત્રણ: RBI નો પ્રાથમિક ધ્યેય ૪% મોંઘવારી જાળવાનો છે.
2. આર્થિક વૃદ્ધિ: GDP વૃદ્ધિને પ્રોત્સાહન આપવુ, ખાસ કરીને નબળી વૃદ્ધિના સમયે.
3. નાણાકીય સ્થિરતા: બેંકોમાં પૂંજીની પર્યાપ્તા, લિક્વિડિટી અને નાણાકીય ક્ષેત્રનું જોખમ ઘટાડવુ.
4. રોજગારી અને વિનિમય દર: રોજગારી વધારવી અને રૂપિયાના મૂલ્યને સ્થિર રાખવું.

નાણાકીય નીતિના સાધનો

રિઝર્વ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા તેની નાણાકીય નીતિ ને અમલમાં મૂકવા માટે પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ સાધનો નો ઉપયોગ કરે છે. આ સાધનો દ્વારા RBI લિક્વિડિટી વ્યાજ દરો અને બેંકોની ક્રેડિટ આપવાની ક્ષમતાને નિયંત્રિત કરે છે.

અન્ય મહત્વનાં સાધનો

સાધન	વર્ણન	ઉપયોગ
- લિક્વિડિટી એડજસ્ટમેન્ટ ફેસિલિટી	- રેપો + રિવર્સ રેપોનું સંયોજન	રોજની લિક્વિડિટી નિયંત્રણ
- ટર્મ રેપો ઓપરેશન	- 7, 14, 28 દિવસની લોન	મધ્યમ ગાળાની
- વેરિએબલ રેટ રેપો	- ચલ વ્યાજ દર સાથે રેપો	લિક્વિડિટી શોષણ

૨. પરોક્ષ સાધનો

સાધન	વર્ણન	ઉદ્દેશ્ય	ઉદાહરણ
ઓપન માર્કેટ ઓપરેશન્સ	RBI સરકારી બોન્ડ્સ ખરીદે છે	બજારમાં લિક્વિડિટી વધારવી / ઘટાડવી	ખરીદી → પૈસા બજારમાં → લિક્વિડિટી વધે. વેચાણ → પૈસા શોષણ → મોંઘવારી ઘટે.
માર્જિનલ સિક્યુરિટી ચમેન્ટ્સ	ક્રેડિટ લોન પર ગીરવે મૂકવાની રકમ વધારવી.	ચોક્કસ સેક્ટરોમાં ક્રેડિટ ઘટાડવી.	રિયલ એસ્ટેટમાં બબલ હોય તો માર્જિન વધારી.
મોરલ સુઆસન	RBI બેંકોને સલાહ / દબાણ આપે છે.	નીતિનું પાલન નીતિ કરાવવું.	"કૃષિ ક્ષેત્રને વધુ લોન આપો"

નાણાકીય નીતિની વિવિધ અસરો

→ નાણાકીય નીતિએ કેન્દ્રીય બેંક દ્વારા અપનાવવામાં આવતી નીતિ છે, જેમાં પૈસાના પુરવઠા, વ્યાજદર અને ક્રેડિટના પ્રવાહને નિયંત્રિત કરીને અર્થતંત્રને પ્રભાવિત કરવામાં આવે છે. તેની અર્થતંત્ર પરની મુખ્ય અસરો નીચેમુજબ છે:

1. આર્થિક વૃદ્ધિ

→ વિસ્તરણકારી નીતિ: વ્યાજદર ઘટાડીને અને પૈસાનો પુરવઠો વધારીને રોકાણ અને ખર્ચ વધે છે.

→ સંકોચનકારી નીતિ: વ્યાજદર વધારીને ખર્ચ અને રોકાણ ઘટાડે છે, જે વૃદ્ધિને ધીમી પાડી શકે છે.

૨. ફુગાવો

→ નીચા વ્યાજદરથી માંગ વધે છે, જેનાથી ફુગાવો વધી શકે છે.

→ ઊંચા વ્યાજદરથી માંગ ઘટે છે, જે ફુગાવાને નિયંત્રણમાં રાખે છે.

૩. બેરોજગારી

→ વિસ્તરણકારી નીતિથી વ્યવસાયો વધુ રોકાણ કરે છે, જેનાથી નોકરીઓ વધે છે અને બેરોજગારી ઘટે છે.

→ સંકોચનકારી નીતિથી ઘટે છે, જે બેરોજગારી વધારી શકે છે.

4. વિનિમય દર

→ ઊંચા વ્યાજદરથી વિદેશી મૂડી આકર્ષિત છે, જેનાથી રૂપિયો મજબૂત થાય છે.

→ નીચા વ્યાજદરથી મૂડી બહાર વહે છે, જે રૂપિયાને નબળો પાડે છે.

5. રોકાણ અને બચત

→ નીચા વ્યાજદરથી લોન સસ્તી થાય છે, જે રોકાણને પ્રોત્સાહન આપે છે.

→ ઊંચા વ્યાજદરથી બચત વધે છે, પરંતુ રોકાણ ઘટે છે.

6. બેંકિંગ અને નાણાકીય સ્થિરતા

→ ~~બેંકિંગ~~ અને CRR, SLR જેવા સાધનોથી બેંકોની લિક્વિડિટી નિયંત્રિત થાય છે.

→ અતિ વિસ્તરણથી નાણાકીય અસ્થિરતા થઈ શકે છે.

નાણાકીય નીતિની વેપારીઓ પરની અસરો

નાણાકીય નીતિ વેપારીઓને સ્ટોક, કોમોડિટી, ફોરેક્સ, બોન્ડ અને ડેરિવેટિવ્ઝ માર્કેટમાં સીધી-પરોક્ષ રીતે અસર કરે છે. અસરો વિસ્તરણકારી અને સંકોચનકારી નીતિ પર આધારિત છે.

અસર નું ક્ષેત્ર	વિસ્તરણકારી નીતિ	સંકોચનકારી નીતિ
સ્ટોક માર્કેટ	લોન સસ્તી -> કોર્પોરેટ નફો વધે -> બુલ માર્કેટ	લોન મોંઘી -> ખર્ચ ઘટે -> બેર માર્કેટ
કોમોડિટી	નીચા રેટ -> ગોલ્ડમાં રોકાણ વધે ; ક્રૂડ માંગ વધે	ઊંચા રેટ -> ગોલ્ડ ઘટે ; ક્રૂડ માંગ વધે
બોન્ડ / ડેટ માર્કેટ	બોન્ડ યીલ્ડ ઘટે -> બોન્ડ કિંમતો વધે	યીલ્ડ વધે - બોન્ડ કિંમતો ઘટે
વોલેટિલિટી	ઓછી અનિશ્ચિતતા -> લો વોલેટિલિટી	ઊંચી અનિશ્ચિતતા -> હાઈ વોલેટિલિટી

નાણાકીય નીતિની આયાત અને નિકાસકારો પરની અસરો

1. વિનિમય દર પર અસર (પ્રાથમિક અસર)

- વિસ્તરણકારી નીતિ (નીચા વ્યાજદર)

  વિદેશી મૂડી બહાર વહે છે, જેનાથી સ્થાનિક કરન્સી નબળી પડે છે.

નિકાસકારો માટે: નિકાસ સસ્તી થાય છે, વિદેશી બજારમાં સ્પર્ધા વધે છે.- નિકાસ વધે, નફો વધે.

આયાતકારો માટે: આયાત મોંઘી થાય છે, ખર્ચ વધે, માર્જિન ઘટે અથવા આયાત ઘટે.

- સંકોચનકારી નીતિ (ઊંચા વ્યાજદર)
  વિદેશી મૂડી આકર્ષિત થશે, જેનાથી કરન્સી મજબૂત થાય છે.
- નિકાસકારો માટે: નિકાસ મોંઘી થાય છે, વિદેશી બજારમાં સ્પર્ધા ઘટે - નિકાસ ઘટે, નફો ઘટે

આયાતકારો માટે: ખર્ચ ઘટે, માર્જિન વધે અથવા આયાત વધે.

2. માંગ અને ફુગાવો પર અસર (પરોક્ષ અસર)

વિસ્તરણકારી નીતિ: અર્થતંત્રમાં માંગ વધે છે, જેનાથી સ્થાનિક વસ્તુઓની માંગ વધે -> આયાત વધી શકે પરંતુ ફુગાવો વધે તો નિકાસકારોના ખર્ચ વધે.
સંકોચનકારી નીતિ: માંગ ઘટે છે -> આયાત ઘટે. ફુગાવો નિયંત્રણમાં રહે તો નિકાસકારોને સ્થિર કિંમતોનો લાભ મળે.

3. ક્રેડિટ અને રોકાણ પર અસર

- નીચા વ્યાજદરથી લોન સસ્તી થાય છે -> નિકાસકારો અને આયાતકારો બંને વ્યવસાય વિસ્તારી શકે, પરંતુ વિનિમય દરની અસર વધુ પ્રબળ હોય છે.
- ઊંચા વ્યાજદરથી ક્રેડિટ મોંઘું થાય છે, વ્યવસાયોના વિસ્તારમાં અડચણ, જે આયાત - નિકાસને અસર કરે છે.